

**ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY**

УДК 349.3

<https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-8940.06>

Мейірбекова Г.Б.

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Қазақстан Республикасы*

**ЕҢБЕКТІ ҚОРҒАУДЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСУЫ –
ҰЙЫМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІНІҢ НЕГІЗІ**

Аңдатпа

Мақалада еңбек қауіпсіздігі мен еңбек қорғау жүйесін басқару жүйесінің теориялық аспектілерін қарастыра отырып, экономикалық және әлеуметтік тұрғыдан еңбек қауіпсіздігі мен еңбек қорғау бойынша жұмысшылардың денсаулығын басқару жүйесін жетілдіру бойынша ұсынылған іс-шараларды негіздеуге назар аударылған.

Автормен Қазақстандағы жұмыскерлердің еңбек қауіпсіздігі мен еңбек қорғау жүйесінде әлеуметтік құқығын қорғайтын заңнамаларға жалпы түсінік беру арқылы, олардың осы кезге дейінгі қолдану жағдайлары, ерекшеліктері талданады. Сонымен бірге, мақалада қазіргі заман талабындағы кәсіпорындардағы еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғау жүйесінің ерекшеліктері мен құқықтық аспектілері және оны шешудің тиімді жолдары мен міндеттерінің сан алуандығына тоқталады. Еңбек құқықтық қатынас бойынша жұмысшылардың денсаулығын басқару жүйесін жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу процесіндегі әлеуметтік құқықтарын қорғауды реттейтін заңнамаларды жетілдіру туралы айтылады.

Түйінді сөздер. Еңбек қауіпсіздігі, еңбекті қорғау, әлеуметтік құқық, экономика нарығы, жұмыскер, ұйым, еңбек кодексі, азаматтық кодекс.

Meirbekova G.

*Abai Kazakh National Pedagogical University
Kazakhstan*

**IMPLEMENTATION OF LABOR PROTECTION-THE BASIS OF
SOCIO-ECONOMIC EFFICIENCY OF THE ORGANIZATION**

Abstract

The article focuses on the substantiation of the proposed measures to improve the health management system of employees for safety and labor protection from an economic and social point of view, considering the theoretical aspects of the safety and labor protection management system.

The author analyzes the conditions and features of the application of legislation that protects the social rights of employees in the system of occupational safety and health in Kazakhstan. At the same time, the article deals with the features and legal aspects of the system of safety and labor protection at enterprises in modern conditions and the variety of effective ways and tasks to solve it. We are talking about improving the legislation regulating the protection of social rights of employees in the process of developing proposals for improving the system of health management of employees in labor relations.

Keywords. Labor safety, labor protection, social law, economic market, employee, organization, Labor Code, Civil Code.

Меирбекова Г.Б.

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Казахстан

ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ОХРАНЫ ТРУДА-ОСНОВА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация

В статье уделено внимание обоснованию предложенных мероприятий по совершенствованию системы управления здоровьем работников по безопасности и охране труда с экономической и социальной точки зрения, рассматривая теоретические аспекты системы управления безопасностью и охраной труда.

Автором проанализированы условия и особенности применения законодательства, защищающего социальные права работников в системе безопасности и охраны труда в Казахстане. Вместе с тем, в статье затрагиваются особенности и правовые аспекты системы безопасности и охраны труда на предприятиях в современных условиях и многообразие эффективных путей и задач ее решения. Речь идет о совершенствовании законодательства, регулирующего защиту социальных прав работников в процессе выработки предложений по совершенствованию системы управления здоровьем работников по трудовым правоотношениям.

Ключевые слова. Безопасность труда, охрана труда, социальное право, рынок экономики, работник, организация, трудовой кодекс, Гражданский кодекс.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының Конституциясының 24- бабына сай, «Әркімнің қауіпсіздік пен тазалық талаптарына сай еңбек ету жағдайына, еңбегі үшін нендей бір кемсітудің сыйақы алуына, сондай-ақ жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғалуға құқығы бар» [1].

Жұмыскерлердің еңбек және денсаулығын қорғау - бұл құқықтық, әлеуметтік – экономикалық, емдік алдын алу, оңалту және өзге де іс-шараларды қамтитын еңбек қызметі процесінде қызметкерлердің өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесі. Қауіпсіз және салауатты еңбек жағдайлары ҚР Конституциясы, ҚР Еңбек кодексі, ҚР Азаматтық кодексі, Еңбекті қорғау туралы қазақстандық заңнамалары және тағы басқа да регламенттеуші құжаттардың талаптарына жауап беруі тиіс.

Қазақстан Республикасы Президенті Қасымжомарт Тоқаев та өзінің Жолдауында: «...Жалпы, бізге әлеуметтік саясаттың жаңа парадигмасы керек. Әлеуметтік қамтамасыз ету саласы 17 заңмен және заңға сәйкес ондаған актімен реттеледі. Бұл реттеу ісінің күрделенуіне және жүйесіздігіне әкеп соқтырды. Соның салдарынан мемлекет жауапкершілігі айқындалмай, азаматтар өз құқықтарын жете түсінбей жүр. Үкіметке еліміздің Әлеуметтік кодексін әзірлеу жұмысын бастауды тапсырамын»-деген болатын [2].

Еңбекті және қызметкерлердің денсаулығын қорғау - бұл өндірістік объектілерді еңбекті қорғау талаптарына сәйкестігін сертификаттаудың еңбек ережелері процесінде қызметкерлердің өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесі; кәсіпорындарды жобалаудың санитарлық нормалары мен ережелері, қауіпсіздік техникасы талаптарына сәйкестігін нақтылайды.

Жалпы жұмыс берушілер мүмкіндігіне қарай қауіпсіз және салауатты өндірістік ортаны қамтамасыз етуге, соның ішінде қазіргі пандемия жағдайында соған ұқсас вирустардың таралуын тежеуге шаралар қабылдауға міндетті. Еңбекті қорғау шаралары әр кәсіпорынның ерекшелігіне байланысты және қауіптерді бағалау нәтижелеріне қарай әзірленуі тиіс.

Қызметкерлер клиенттермен тығыз байланыста болатын, денсаулық сақтау сияқты бірқатар секторларда эпидемияның алдын алу және оған қарсы іс-қимыл шаралары басқа

секторларға қарағанда қатал болуы тиіс. Ең бастысы, жұмыс берушілер қауіптерді анықтап, оларға қарсы тұру және барынша азайту бойынша тиісті шаралар қабылдауы тиіс [3].

Санитарлық-гигиеналыққа жататын факторларға ұйым жағдайында сыртқы өндірістік ортаның жай-күйін, яғни ауаның тазалығын, табиғи және жасанды жарықтандыру деңгейін, шудың, дірілдің, әр түрлі сәулелердің деңгейін, уытты заттармен жанасуды, сондай-ақ өндірісте санитарлық-тұрмыстық қызмет көрсетуді қамтамасыз ету барысында еңбек қауіпсіздігі сақталады. Қазіргі кезеңде бұл мәселелерді жүзеге асыру еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі инженер-маманға да жүк түсті. Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі инженердің барлық жұмысы еңбектің қауіпсіз жағдайын жасауға бағытталған. Оның басты міндеті - еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау бойынша шараларды ұйымдастыру және ол күн сайын жұмыс орнында коронавирустың таралу қатерін азайту үшін маскалардың болуын, қолды және үйжайларды өңдеу үшін зарарсыздандыратын құралдардың болуын тексеріп отырады.

Нәтижелер. Психофизиологиялық еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз ету ол нақты еңбек түрінің мазмұны мен сипатына және ағзаның физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келуіне байланысты болатын фактор.

Еңбек қауіпсіздігінің қамтамасыз етуде әлеуметтік – психологиялық фактор еңбек ұжымы мүшелерінің өзара қарым-қатынас сипатымен және басшылықпен, ұжыммен еңбек нәтижелерін бағалаумен, жеке перспективалардың болуымен немесе болмауымен, қоғамдық ұйымдардың қызметімен анықталады. Эстетикалық еңбек қауіпсіздігін сақтау факторы өндірістік үй-жайлардың, жабдықтардың, жұмыс орындарының, демалыс орындарының, арнайы киімнің интерьерін сәтті конструкторлық және көркем шешу нәтижесінде қызметкерлердің жағымды эмоцияларының қалыптасуына байланысты туындайтын фактор.

Емдеу-алдын алу бойынша еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз ету дегеніміз қызметкердің денсаулығын тұрақтандыруға мүмкіндік беретін қолданыстағы денсаулық сақтау жүйесімен, сондай-ақ кәсіпорынның емдеу-алдын алу бағдарламаларын іске асыруға тартылу дәрежесімен байланысты.

Құқықтық еңбек қауіпсіздігін сақтау қолданыстағы еңбек заңнамасымен, еңбек қатынастарын реттейтін нормативтік - әдістемелік құжаттамамен, орындалуы қызметкерлердің еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғау, яғни жұмысшының денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ететін ережелер мен нұсқаулықтармен анықталады.

Еңбек жағдайларын жақсарту және қауіпсіздік деңгейін арттыру мақсатында кәсіпорындардағы келесі іс-шаралар жүргізілуге тиіс [4, 92 б.]: жұмыс орнында жұмысты ыңғайлы және қауіпсіз ету үшін маман қамтамасыз етуді құруды болжайтын алдын алу іс-шаралары және жұмыс шарттарын дайындау. Қауіпті жағдайларда жұмыс істеушілер үшін қорғау үшін арнайы киім-кешек (каска, дулыға, көзілдірік, "муфталар", маскалар мен респираторлар, арнайы қолғаптар, етік пен бәтеңке, костюмдер, күртешелер, қауіпсіздік белдіктері және т. б.) пайдалану міндетті болып табылады.

Еңбекті қорғау және денсаулықты басқарудың мемлекеттік, республикалық және салалық уәкілетті органдарының, сондай-ақ ұйымдардың өздерінің өзара іс-қимылы негізінде еңбекті қорғау бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру да алдыңғы қатарда тұрған міндеттердің бірі. Еңбекті қорғау бағдарламалары: өндірістегі жазатайым оқиғалардан міндетті әлеуметтік сақтандыру; зиянды өндірістерде жұмыс істейтіндерге мерзімінен бұрын Зейнетақы енгізу; түрлі өндірістерде кәсіби тәуекел деңгейі туралы іс әрекеттерді жүргізуді мемлекет тиісті бағдарламалармен жүзеге асырып отыр. Мемлекеттік статистикалық есеп пен ақпаратты ашық жариялау; еңбекті қорғау саласындағы ғылыми зерттеулерді қаржыландыру, кадрларды даярлау, көрсетілген саладағы жаңа әзірлемелерге қатысты ақпараттық материалдарды басып шығару үшін еңбекті қорғаудың жергілікті және нарықтық қорларын құруды да жүзеге асыру керек.

Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің тиісті тарауы, баптары «еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау» мәселелерін реттейді, соның ішінде еңбек жағдайында орын алған жазатайым оқиғалардан жұмыскерлердің әлеуметтік қорғалу жағдайлары да қарастырылады [5].

Ескеретін маңызды жайт, еңбек заңнамасында негізгі қағидаларының қатарына өндірістік қызметтің нәтижесіндегі қызметкердің өмірі мен денсаулығының басымдығы қызықтырады.

Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі, бұрынғы Еңбек туралы заңға қарағанда, еңбекпен және соған байланысты қатынастарды ғана реттемейді. Сонымен қатар, әлеуметтік серіктестік қатынастар мен еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мәселелеріне айрықшы ден қойған.

Еңбек шартында міндетті түрде жұмыс орнының сенімді сипаттамалары, оның ішінде қауіпті және зиянды өндірістік факторлар, еңбекке ақы төлеу және осындай жағдайларда жұмыс істеуіне байланысты төленетін Қазақстан Республикасының заңнамасымен ҚР Қауіпсіздік және еңбекті қорғау заңнамасында көзделген арнайы әлеуметтік жәрдемақы, өтемақы және т.б. көрсетілуі тиіс.

Әлеуметтік қатынастарды жиі туындайтын міндетті азаматтық сақтандыру және жұмыс берушінің өмірге зиян келтіргені үшін жауапкершілігі Қазақстан Республикасының Азаматтық заңнамаларымен анықталады [6]. Еңбек қатынастарын орындау кезіндегі қызметкердің денсаулығы жауапкершілігі мен құқығы әлеуметтік, экономикалық және оны іске асырудың ұйымдастырушылық негізін реттеу мақсатында, 2005 жылдың ақпан айында Қазақстан Республикасының «Міндетті әлеуметтік сақтандыру туралы» заңы еңбек өнімділігі кезінде қызметкердің өмірі мен денсаулығына зиян келтіргені үшін жұмыс берушінің азаматтық-құқықтық жауапкершілік міндеттері қарастырылды. Сонымен бірге, бірнеше нормативтік құқықтық актілер қабылданды [7].

Әлеуметтік-психологиялық жағдай өндірістік ұжым қызметкерлерінің өзара қарым-қатынасын, оның психологиялық ахуалын сипаттайды. Бұл жағдайды сандық бағалау өте қиын, өйткені нормалар мен стандарттар жоқ. Еңбек және әлеуметтік сақтандыру Ғылыми Зерттеу Институттарында әзірленген жіктемеге сәйкес үш топқа біріктірілген еңбек жағдайларына әсер ететін факторлар бөлінеді. Факторлардың бірінші тобы айқындаушы болып табылады және қоғамда үстемдік ететін өндірістік қатынастармен шарттасады. Екінші топ материалдық-заттық еңбек элементтерінің қалыптасуына тікелей әсер етеді. Факторлардың үшінші тобы жұмыс өтетін жердің климаттық, геологиялық, биологиялық ерекшеліктерінің әсерін сипаттайды [8, 67 б].

Еңбек жағдайына әсер ететін факторларды жіктеу еңбек жағдайларының адам ағзасына, оның денсаулығы мен жұмысқа қабілеттілігіне әсерін сандық бағалау үшін, қолайлы еңбек жағдайларын қамтамасыз етудің неғұрлым тиімді жолдары мен әдістерін айқындау үшін маңызды әдіснамалық мәні бар.

Қорытындылай келгенде, Еңбекті қорғау және еңбек қауіпсіздігі - бұл еңбек қызметінің әлеуметтік, экономикалық нәтижелері жүзеге асырылатын нысан. Сондықтан еңбекті қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласы еңбек еліміздің әлеуметтік жағдайы мен экономикасының ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады.

Нарықтағы сәтті ұйым жұмысындағы басты басымдықтардың бірі - еңбекті қорғау мәселесі. Егер кәсіпорында уақытында еңбекті қорғауға арналған жұмыстар жүргізілсе, онда қызметкер еңбекке қабілеттілігін жоғалтпайды.

Ұйым шығынға ұшырайтын өндірістегі жазатайым оқиғалар қауіп айтарлықтай азаяды. Жұмыс кезінде ҚР «Еңбек кодексінде» және басқа да заңнамалық актілерде көрсетілген, жалпы талаптар мен ережелер қатаң сақталуы керек.

Тиімді және қауіпсіз жұмыс тек жұмыс орнындағы еңбек жағдайлары еңбек қауіпсіздігімен еңбекті қорғау саласындағы халықаралық стандарттардың барлық талаптарына сәйкес келген жағдайда мүмкін болады.

Қорыта келгенде, жұмыскерлердің өмірі мен денсаулығын сақтаудың басымдығы әлеуметтік жалпыадамзаттық қағидат болып табылады, және дәл осы қағидатты Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінде бекіту - жұмыс берушінің міндеттерімен қатар оның жұмыскерлеріне қауіпсіз және қолайлы еңбек жағдайларын қамтамасыз ету бойынша міндетін бірінші орынға ұсынады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 *Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 30.08. - Алматы: Жеті Жарғы, - 2019.-97 б.*
- 2 *Тоқаев Қ.К. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс қимыл кезеңі» Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек //https://www.akorda.kz/*
3. *Қазақстан жұмыс берушілері үшін нұсқаулық: COVID-19 жағдайында еңбекті ұйымдастыру// <http://krrk.kz/wp-content/uploads/2020/06/%D0%A1OVID-Kaz-KAZ.pdf>*
- 4 *Хамзин А.Ш. Хамзина Ж.А. Жапақов С.М. Қазақстан Республикасының Еңбек құқығы. Жалпы және Ерекше бөлімдері. Оқулық. Үшінші басылым. – Алматы: Жеті Жарғы, 2019. - 204 с.*
- 5 *Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ. <http://adilet.zan.kz/kaz/>*
- 6 *Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі. (Ерекше бөлім) Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 1 шілдедегі № 275-V ҚРЗ / <http://adilet.zan.kz/kaz/>*
- 7 *Қазақстан Республикасының «Міндетті әлеуметтік сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 26 желтоқсандағы № 286-VI ҚРЗ/ <http://adilet.zan.kz/kaz/>*
- 8 *Алдашев С.М. Кәсіпорындарда еңбек жағдайын анықтауға байланысты еңбекті қорғау жүйелерін жетілдіру. // Материалы международной научно-практической конференции / Вестник КазНУ. Серия Юриспруденция. Вып. №74. – Алматы, 2017. — 142-147 бб.*

References:

- 1 *Qazaqstan Respublikasynyn Konstituciyasy 1995 30.08 - Almaty: Zheti Zhargy, - 2019 -97 b.*
- 2 *Toqayev Q.K. «Zhaңa zhagdajdagy Qazaqstan: is qimyl kezeni» Qazaqstan halqyna Zholdauy. 2020 zhylgy 1 qyrkujek //https://www.akorda.kz/*
3. *Qazaqstan zhумыs berushileri ushin nusqaulyq: COVID-19 zhagdajynda enbekti ujymdastyru// <http://krrk.kz/wp-content/uploads/2020/06/%D0%A1OVID-Kaz-KAZ.pdf>*
- 4 *Hamzin A.SH. Hamzina ZH.A. Zhapakov S.M. Qazaqstan Respublikasynyn Enbek quqygy. Zhalpy zhәne Erekshe bolimderi. Oqulyq. Yshinshi basylym. – Almaty: Zheti Zhargy, 2019. -204 s.*
- 5 *Qazaqstan Respublikasynyn Enbek Kodeksi 2015 zhylgy 23 qarashadagy № 414-V Q QRZ. <http://adilet.zan.kz/kaz/>*
- 6 *Qazaqstan Respublikasynyn Azamattyq Kodeksi. (Erekshe bolim) Qazaqstan Respublikasynyn 1999 zhylgy 1 shildedegi № 275-V QRZ / <http://adilet.zan.kz/kaz/>*
- 7 *Qazaqstan Respublikasynyn «Mindetti әleumettik saqtandyru turaly» Qazaqstan Respublikasynyn 2019 zhylgy 26 zheltoqsandagy № 286-VI QRZ/ <http://adilet.zan.kz/kaz/>*
- 8 *Aldashev S.M. Kәsiporyndarda enbek zhagdajyn anyqtauga bajlanysty enbekti qorgau zhujelerin zhetildiru. // Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii / Vestnik KazNU. Seriya Yurisprudenciya. Vyp. №74. – Almaty, 2017. — 142-147 bb.*